

ASMENS SULAIKYMO TEISINIAI IR KRIMINALISTINIAI ASPEKTAI (2)

Doc. dr. Ryšardas Burda
Asistentė Eglė Latauskienė
Lektorė Snieguolė Matulienė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 28
Elektroninis paštas krk@ltu.lt

Pateikta 2003 m. gruodžio 23 d.
Parengta spausdinti 2004 m. gegužės 3 d.

Pagrindinės sąvokos: asmens sulaikymas, baudžiamasis procesas, eksprestestai, ikiteisminio tyrimo tyrėjai, įtariamasis, kriminalistikos taktika, narkotinės arba psichotropinės medžiagos, nusikalstamos veikos imitavimo modelis, nužudymas, protokolas, taktinė operacija, tyrimo situacija.

S a n t r a u k a

Šiame straipsnyje toliau nagrinėjami laikino sulaikymo teisiniai ir kriminalistiniai klausimai, pradėti analizuoti „Jurisprudencijos“ 23 (15) tome.

Per praėjusį laikotarpį buvo priimtas naujas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Vykusios diskusijos parodė, kad naujojo kodekso siūlomos nuostatos sunkiai skinasi kelią praktikų galvose. Kita vertus, mūsų nagrinėjamas asmens laikino sulaikymo klausimas lieka aktualus ir teisiniu, ir praktiniu normų įgyvendinimo požiūriais.

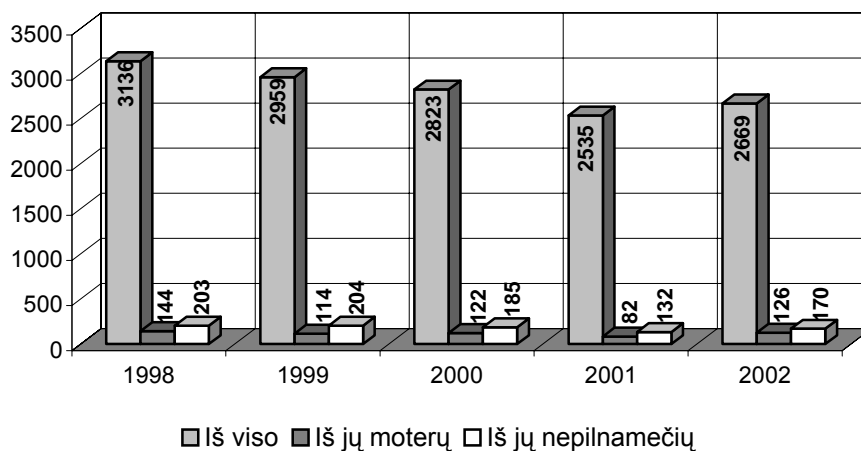
Autoriai atliko asmens laikino sulaikymo protokolų analizę ir pateikia jos rezultatus.

Straipsnyje nagrinėjami asmens laikino sulaikymo kriminalistikos taktikos ypatumai tiriant atskiras nusikaltimų rūšis: nusikaltimus, susijusius su neteisėtu disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, ir nužudymus.

Atskleidžiama asmens laikino sulaikymo specifika atsižvelgiant į tam tikras nusikalstamų veikų tyrimo aplinkybes. Autoriai pabrėžia, kad asmens laikino sulaikymo perkėlimas iš ikiteisminio tyrimo (tardymo arba tyrimo) veiksmų į procesinės prievartos priemones negali sumenkinti šio veiksmo tiriamosios ir įrodymų gavimo šaltinio prigimties.

1. Laikino sulaikymo problemos aktualumas

Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos kasmet pateikia suimtųjų, laikomų tardymo izoliatoriuose, skaičių (žr. 1 schemą). Tai iš dalies atspindi laikinai sulaikytų per paskutinį laikotarpį asmenų skaičių.

1 schema. **Asmenys, kuriems skirta kardomoji priemonė suėmimas [4]**

Tačiau Lietuvos Respublikos 48 teritorinių miestų ir rajonų policijos komisariatų areštinėse per parą vidutiniškai sulaikoma apie 820 asmenų. Taigi sulaikomų asmenų yra beveik dešimt kartų daugiau nei suimamų, ir nereikalinga sudėtinga skaičių analizė, kad būtų galima atsakyti į klausimą, kuriame nusikalstamų veikų tyrimo segmente galimi piliečių teisių pažeidimai, nekvalifikuotų tyrėjų ir viešosios policijos pavojingi veiksmai, kur reikalingas akylas visuomenės, teisininkų, mokslininkų dėmesys?

Mes norime atkreipti dėmesį į šias problemas:

- neteisėtus arba nepagrįstus piliečių sulaikymus;
- prievartos panaudojimą;
- naujų duomenų gavimo ir fiksavimo galimybes;
- ikiteisminio tyrimo pareigūnų sulaikymo taktikos ypatumus.

Šioms problemoms išsiaiškinti atlikome asmens laikino sulaikymo protokolų analizę.

2. Asmenų laikino sulaikymo praktikos analizė

Mes pritariame teiginiui, kad „sulaikymas – momentas, užtikrinantis nusikaltimų atskleidimo ir ištyrimo efektyvumo rodiklius“ [17, p. 50]. Ar šio teiginio laikosi teisėsaugos institucijų pareigūnai, vykdydami tiesiogines savo pareigas, matyti iš mūsų atliktos asmens laikino sulaikymo kriminalistinės analizės.

Kaip analizės dalykas buvo pasirinkti įvairių Lietuvos teisėsaugos institucijų (prokuratūros, Tardymo departamento, teritorinių policijos komisariatų kvotos padalinių¹) pareigūnų surašyti asmens laikino sulaikymo protokolai. Iš viso buvo išanalizuota 40 asmens laikino sulaikymo protokolų (Alytaus, Druskininkų, Elektrėnų, Jonavos, Jurbarko, Kauno, Kėdainių, Klaipėdos, Marijampolės, Molėtų, Panevėžio, Plungės, Tauragės, Ukmergės, Utenos, Vilniaus, Vilniaus r., Visagino) ir 250 baudžiamosios bylos, susijusios su neteisėta narkotinių medžiagų apyvarta Lietuvos didžiausiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje ir Alytuje). Pastebėjome, kad įvairiuose Lietuvos regionuose naudojami skirtingi laikino sulaikymo protokolų blankai. Ši aplinkybė apsunkino protokolų analizę ir išryškino jų rašymo skirtumus.

Pirmiausia reikia pažymėti, jog nefiksuojamas asmens laikino sulaikymo procesas, atlikti tyrėjo veiksmai, naudojamos techninės ir specialiosios priemonės, sulaikomo asmens

¹ Dabar tai ikiteisminio tyrimo įstaigos padalinių pareigūnai.

pareiškimai arba replikos (žodžiai). Tai tik patvirtina mūsų hipotezę, kad laikinas sulaikymas virto formaliu procesiniu veiksniu, kurio metu nekeliami kriminalistiniai taktiniai tikslai [1, p. 200–208]. Faktinis sulaikymas neatsispindi jokiuose dokumentuose (išskyrus viešosios policijos pareigūnų tarnybinius pranešimus).

Sulaikyta 36 vyrai ir 4 moterys. Iš sulaikytų 40 asmenų 4 buvo nepilnamečiai. Dažniausiai asmenys sulaikyti tarp 12.00–17.00 val. (17 atvejų), rečiau tarp 17.00–22.00 (11 atvejų), 22.00–24.00 (6 atvejai), 00.00–6.00 (1 atvejis), 6.00–12.00 val. (4 atvejai). Deja, tik 9 atvejais tyrėjas nurodė faktinio sulaikymo laiką, iš jų tik dviem atvejais faktinis sulaikymas buvo ankstesnis nei laikino sulaikymo protokolo formavimo laikas. Tai rodo, kad tyrimo institucijos linkusios nutylėti laikotarpį tarp faktinio ir procesinio sulaikymo.

Iš visų sulaikytų asmenų tik 2 neturėjo gyvenamosios vietos, 32 asmenys nurodė savo gyvenamąją vietą, 31 asmuo neturėjo nuolatinio darbo. Tiesa, 6 asmenų liko nenustatyta gyvenamoji vieta ir nebuvo duomenų apie 5 asmenų darbovietę. **Iš to galima daryti išvadą, kad vienas iš sulaikymo pagrindų yra tai, kad sulaikytieji asmenys neturėjo nuolatinės gyvenamosios vietos arba buvo bedarbiai.** Tačiau *analizuojant asmens laikino sulaikymo protokolus sulaikymo pagrindai ir motyvai* buvo tokie: bėgs (pasislėps) nuo tyrimo institucijos (21 atvejis); trukdys nustatyti tiesą byloje (18); darys naujus nusikaltimus (9); užkluptas darant nusikaltimą (6); liudytojais tiesiogiai nurodo kaip asmenį, padariusį nusikaltimą (6); yra pagrindas skirti kardomąją priemonę suėmimą (4); gali paveikti liudytojus, įtariamuosius arba kaltinamuosius (3); paslėpti arba sunaikinti daiktinius įrodymus (2); pas jį rasti pagrobti daiktai (1); įtariamą padaręs nusikaltimą (2), įvykdyta svetimo turto vagystė (1), pasikėsino padaryti išžaginimą (1 atvejis). Itin retas atvejis, kai tyrėjas nurodo konkretų vieną pagrindą arba motyvą, dažniausiai įrašomos trafaretinės pagrindų formuluotės iš Baudžiamojo proceso kodekso straipsnių (48 atvejai). Daugumoje protokolų nėra informacijos apie paleidimą iš areštinės (nurodyta tik 13 kartų) arba kitos kardomosios priemonės paskyrimą. Tik 6 atvejais buvo paskirta kardomoji priemonė suėmimas.

Baudžiamojo proceso normos reikalauja *sulaikytojo artimiesiems ir giminaičiams pranešti apie asmenų sulaikymą*. Analizuodami šią aplinkybę atkreipėme dėmesį į asmenį, kuriam pranešama, ir būdą, kuriuo pranešama. Dažniausiai protokoluose nurodomas žodinis pranešimo būdas (18 atvejų), kiti būdai: raštu – 4, telefonu – 1, 6 atvejais būdas nenurodytas. Kaip matyti iš analizuotų protokolų, dažniausiai sulaikytieji prašo pranešti tėvams (18 atvejų) ir kitiems giminaičiams (7 atvejai). 7 atvejais nebuvo pranešta: 1 kartą – „operatyviais sumetimais“, 3 – sulaikytieji nepageidavo ir tiek pat atvejų, kai nebuvo kam pranešti (dėl kitų atvejų nėra duomenų).

Sulaikytų asmenų paaiškinimų dėl laikino sulaikymo pagrindo buvo labai nedaug. Tik 9 laikinuose sulaikymo protokoluose buvo sulaikytojo asmens ranka parašytas paaiškinimas. Kituose protokoluose buvo įrašas „ant atskiro lapo“ arba visiškai nebuvo numatyta grafos tokiam veiksmui. 10 atvejų sulaikytųjų paaiškinimai buvo tokie: „Aš sulaikytas įtariant telefono vagyste“; „Jokio nusikaltimo nepadariau“; „Prisipažįstu iš dalies, dėl girtumo įvykio neprisimenu“; „1999 m. lapkričio 25 d. apie 4 val. išlaužiau sandėliuko duris ir iš sandėliuko pavogiau varstotą“; „Garažo neapvogiau“; „Neprisipažįstu“; „Prisipažįstu padaręs vagystę“; „Su sulaikymo motyvais susipažinau, bet su pačiu sulaikymu ir kaltinimu nesutinku“; „Sulaikymo motyvai ir pagrindai man išaiškinti“; „Vogiau, nes neturėjau pinigų maistui“. Iš jų dviem asmenims buvo paskirta kardomoji priemonė **suėmimas**.

Apibendrinant šią išanalizuotą medžiagą galima drąsiai teigti, kad šiuolaikinė laikino sulaikymo protokolo forma ir turinys netenkina nei kriminalistikos, nei baudžiamojo proceso, nei žmogaus teisių apsaugos specialistų¹.

---

¹ Galima tikėtis, kad Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro paskelbti procesinių dokumentų pavyzdžiai, tarp kurių yra asmens laikino sulaikymo protokolo pavyzdys, pakeis susidariusią padėtį. Žr.: Valstybės žinios. 2003. Nr. 39–1806.

3. Asmens sulaikymo kriminalistiniai ypatumai tiriant nužudymus

Tyrėjai, vykdami į nusikaltimo vietą, dažnai nežino konkrečios įvykio situacijos. Dažniausiai įtariamasis sulaikomas iš anksto nepasiruošus, atsižvelgiant į tyrimo aplinkybes. Nužudymų bylose susidariusias tyrimo situacijas, kai sulaikomi įtariamieji, galima skirstyti labai įvairiai:

1. Pagal pasiruošimo lygį:

- įtariamojo sulaikymas iš anksto nepasiruošus;
- įtariamojo sulaikymas iš anksto pasiruošus.

2. Pagal nusikaltimą padariusio asmens elgesį:

- asmuo pats praneša padaręs nusikaltimą ir laukia, kol pareigūnai atvyks į nusikaltimo vietą;
- kai nusikaltėlis užkluptas įvykio vietoje, tačiau jis neprisipažįsta padaręs nusikaltimą, gana agresyviai elgiasi.

3. Pagal įkalčius:

- kai nusikaltimo įrankis yra rastas atliekant krata, poėmį arba kitais atvejais, ir tik tada sulaikomas įtariamasis (su įkalčiais);
- kai nusikaltimo įrankis nerastas (sulaikymas be įkalčių).

4. Atsižvelgiant į sulaikomų asmenų charakteristiką:

- psichiškai nesveikų, neprognozuojamų įtariamųjų sulaikymas;
- nepilnamečių, padariusių nužudymus, sulaikymas;
- recidyvisto sulaikymas.

5. Pagal sulaikomų asmenų skaičių:

- kai sulaikomas vienas asmuo;
- kai sulaikomi keli įtariamieji vienoje byloje vienu metu.

6. Atsižvelgiant į sulaikymo vietą:

- sulaikymas patalpose;
- viešose ir atvirose vietovėse ir t. t.

Mes nagrinėsime tik kelias tyrimo situacijas, kai sulaikomi įtariamieji nužudymų bylose.

Sulaikant asmenį *iš anksto nepasiruošus* būtina atsižvelgti į įtariamojo elgesį įvykio vietoje. Daug kas priklauso nuo jo psichologinės būsenos atvykus pareigūnams į įvykio vietą tuoj po to, kai buvo sužinota apie padarytą nusikaltimą. Galime išskirti du atvejus, kai taikomi visai skirtingi sulaikymo taktiniai būdai. **Pirmasis, kai įtariamasis pats praneša teisėsaugos organams apie padarytą nužudymą.** Tokiais atvejais nusikaltėlis prisipažįsta, kad padarė nusikaltimą, ir nesistengia slėpti nei nusikaltimo fakto, nei nusikaltimo įrankių ir priemonių. Jis sulaikymą supranta kaip neišvengiamą dalyką, todėl teisėsaugos pareigūnams nekyla jokių problemų. Sulaikymo protokole užrašomas asmens žodinis prisipažinimas, tai, kad įkalčiai atiduoti savanoriškai. Tokiais atvejais nužudymo įrodinėjimo proceso metu įtariamasis rečiau keičia parodymus.

Kai įtariamasis, užkluptas įvykio vietoje, neprisipažįsta padaręs nusikaltimą, visai stengiasi išvengti atsakomybės už padarytą nusikaltimą, susiduriama su pasipriešinimu, kurio metu gali kilti pavojus aplinkiniams asmenims. Vykdami į nusikaltimo padarymo vietą nužudymų bylose pareigūnai iš asmens, pranešusio apie nusikaltimą, turi surinkti pirminę informaciją apie įtariamąjį, jo elgesį. Girtų, apsvaigusių nuo narkotikų, psichikos ligonių ir pan. sulaikymas reikalauja tam tikro išankstinio pasiruošimo, nes tokie asmenys yra agresyvūs, sunkiai valdomi ir negalima nuspėti jų tolesnių veiksmų. Būtų gerai, kad sulaikant tokius asmenis dalyvautų psichiatrai, psichologai. Jie padėtų neutralizuoti arba bent prislopinti agresijos protrūkį, kuris gali būti nukreiptas tiek prieš save, tiek ir prieš kitus. Be to, ikiteisminio tyrimo pareigūnai privalo išsiaiškinti ir nužudymo būdą – kokiais įrankiais ir priemonėmis buvo nužudyta auka. Nuo to priklauso sulaikymo taktika įvykio vietoje, nes įtariamojo sulaikymas su nusikaltimo įrankiu (pvz., šaunamuoju ginklu) gali kelti pavojų aplinkinių asmenų gyvybei.

Įtariamųjų sulaikymas tiriant nusikaltimą planuojamas iš anksto ir gana kruopščiai.

Renkama išsami informacija apie įtariamojo buvimo vietą, elgesį, su savimi turimus nusikaltimo įrankius ir kita.

Sulaikant įtariamuosius nužudymų bylose dažniausiai susiduriama su tokiomis problemomis:

- pirma, nužudymų ikiteisminiame tyrime sulaikant nepilnamečius įtariamuosius nedalyvauja gynėjai, nors jų dalyvavimas yra būtinas nagrinėjant bylas, kuriose įtariamasis yra nepilnametis (LR BPK 51 str.1 d. 1p.). Būtina nepamiršti užtikrinti, kad ikiteisminio tyrimo veiksmuose dalyvautų pedagogai, socialiniai darbuotojai arba tėvai;
- antra, nužudymų bylose pasitaiko atvejų, kai apie padarytą nusikaltimą praneša kaimynai, giminaičiai. Kol atvyksta ikiteisminio tyrimo pareigūnai, jie vykdo jiems nepriklausančias funkcijas, t. y. neutralizuoja įtariamąjį (uždaro jį sandėliuke, kambaryje, rūsyje ir pan.), atima nusikaltimo įrankį. Šie asmenys prieš įtariamąjį naudoja ir fizinį smurtą. Lyg ir viskas gerai – sveikintinas noras padėti teisėsaugos pareigūnams. Deja, jie savo veiksmais neteisėtai atima žmogaus laisvę, nes apriboti žmogaus laisvę gali tik pareigūnai. Kaip vertinti, kai įtariamąjį sulaiko ne pareigūnai? Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 146 straipsnis numato atsakomybę už „*Neteisėtą laisvės atėmimą*“. Kyla dar viena problema: kaip ir nuo kurio momento skaičiuoti įtariamojo sulaikymo laiką? [1]. Jau nekalbant apie tai, kad „darydami paslaugą“ teisėsaugos pareigūnams gyventojai palieka savo rankų pėdsakus ant nusikaltimo įrankių, sunaikindami įtariamojo pėdsakus, nusikaltimo vietoje stengiasi „įvesti“ tvarką – sutvarko kambarius, perkelia auką į kitą vietą ir t. t., taip apsunkindami tolesnį įvykio tyrimą.

4. Asmens sulaikymo kriminalistiniai ypatumai tiriant nusikaltimus, susijusius su neteisėtu disponavimu narkotinėmis arba psichotropinėmis medžiagomis

Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, atskleidimo faktas – aptiktos ir paimtos *narkotinės arba psichotropinės medžiagos*¹. Šis atskleidimo faktas visada susijęs su asmens sulaikymu. Jo taktinės ypatybės skiriasi nuo asmenų sulaikymo tiriant kitų rūšių nusikaltimus. Tai pats atsakingiausias nusikalstamų veikų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, tyrėjo ir efektyviausias įrodymų rinkimo veiksmas. Šios nusikaltimų tyrimo situacijos specifika yra ta, kad sulaikomi asmenys būna su įkalčiais ir galima prognozuoti tolesnį nusikaltimo tyrimo etapą. Kartu sunku nustatyti įrodinėtinas aplinkybes, susijusias su narkotinių medžiagų gaminimu, įsigijimu, laikymu, gabenimu ir platinimu, kai kriminalistiniai objektai nebūna aptikti pas asmenis ar net šalia jų.

Asmens, įtariamo neteisėta narkotinių medžiagų apyvarta, sulaikymo faktiniai pagrindai yra:

- tiesioginis asmens užklupimas darant nusikaltimą, susijusį su narkotinėmis medžiagomis, pavyzdžiui, gaminant ir laikant narkotines medžiagas, jas vežant ir platinant, lenkiant vartoti;
- narkotinių medžiagų ir kitų nusikaltimo įrankių, priemonių ir pėdsakų, priskirtinų įtariamajam, aptikimas;
- taikant nusikalstamos veikos imitavimo modelį nusikaltimui, susijusiam su neteisėta narkotinių arba psichotropinių medžiagų apyvarta, atskleisti nepradėjus ikiteisminio tyrimo [10].

¹ Šiame darbe terminai *narkotinės ir psichotropinės medžiagos, narkotikai, narkotinės medžiagos* vartojami tik kaip sinonimai.

Lietuvoje [3, p. 36; 7] vienu iš populiariausių neteisėtus narkotikų apyvartos išaiškinimo būdų tapo **nusikalstamą veiką imituojantis modelis (toliau – NVIM)**. Šios operatyvinės veiklos veiksmo taikymas galėtų sudaryti palankesnes sąlygas atskleisti ir ištirti sunkius ir sudėtingus nusikaltimus, tarp jų ir aptariamą rūšies nusikaltimus, tačiau tai ne vienintelis, pakeisiantis kitus, būdas.

Šiuo metu nusikalstamą veiką imituojančio modelio teisinis reguliavimas įtvirtintas net keliuose svarbiuose teisiniuose aktuose, nustatančiuose baudžiamojo proceso įgyvendinimo formas. Tai LR BK 32 straipsnis „Teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas“, LR BPK 159 straipsnis „Leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus“ (toliau – NVIV) ir Operatyvinės veiklos įstatymo 12 straipsnis „Nusikalstamos veikos imitacijos modelis“.

Šis nusikaltimo tyrimo formos institutas buvo įtrauktas į baudžiamąjį procesą ir dabar nėra tikslaus atsakymo į klausimą, ar tai vienas iš operatyvinės veiklos veiksmų¹, ar tai kita procesinės prievartos priemonė? Straipsnis, nustatantis NVIM sankcionavimo tvarką priskirtinas prie LR BPK XII skyriaus „Kitos procesinės prievartos priemonės“, kaip ir kitas tradicinis operatyvinės veiklos metodas – slaptas sekimas (LR BPK 160 str.). Tačiau manytume, kad tai operatyvinės veiklos institutas, nes jo atlikimas yra neviešo pobūdžio, o vienas iš baudžiamojo proceso principų – viešumas. Kita vertus, nusikalstamą veiką imituojantis veiksmas ir procesinė prievartos priemonė – dvi nesuderinamos nusikaltimų atskleidimo ir ištyrimo teisinės galimybės.

Nusikalstamos veikos imitavimo modelio taikymo teisinius aspektus ir su jais susijusias problemas išanalizavo G. Goda ir L. Pakštaitis [3, p. 36; 12, p. 83–97], kai kuriuos teisėtumo klausimus išsprendė Konstitucinis Teismas [8]. Šio darbo autoriai daugiausia dėmesio skyrė šios nusikaltimo tyrimo formos taktinėms ir kriminalistinėms ypatybėms, nes pritaikius nusikalstamos veikos imitavimo modelį arba kitus veiksmus tiesiogiai atliekamas *asmens sulaukymas*.

1 lentelėje matyti, kokia yra nusikalstamos veikos imitavimo modelio taikymo tendencija paskutinius trejus metus. Kaip rodo duomenys, 2002 m. jis taikytas gerokai rečiau, palyginti su 2000 m. Kriminalinės policijos biuro Organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnybos Narkotikų kontrolės valdybos atstovų teigimu, nepakankamai profesionalus policijos pareigūnų darbas, nepakankamas operatyvinės veiklos metodų išmanymas, netinkamai taikomos operatyvinės veiklos techninės priemonės buvo pagrindinės priežastys, paskatinusios atkreipti dėmesį į NVIM taikymo tobulinimą [9]. Šiuo metu šis operatyvinės veiklos veiksmas atliekamas rečiau, tačiau profesionaliau ir kokybiškiau.

1 lentelė. Nusikalstamos veikos imitavimo modelio taikymas 1999–2002 metais

Nusikalstamos veikos imitavimo modelis	1999	2000	2002
Patvirtinta	75	96	56
Realizuota	51	48	40
Iškelta baudžiamųjų bylų	86	105	43
Sulaikyta asmenų pagal NVIV	110		63
Užregistruota asmenų, padariusių nusikaltimus, susijusių su narkotinėmis medžiagomis	442	558	575

Kriminalistiniu požiūriu NVIM reikšmė atsiskleidžia iš karto sulaikius asmenį ir atlikus įvykio vietos tyrimą (apžiūrą). NVIM taikymas ir panaudojimas pasižymi ne tik išskirtinumu, bet ir tam tikrais sunkumais, išskylančiais tyrimo bei įrodinėjimo procese. Kaip jau minėta,

¹ Operatyvinės veiklos požiūriu NVIM – tai operatyvinio veiksmo atlikimas. Šis veiksmas atliekamas tais atvejais, kai kitais būdais neįmanoma ar sunku apginti asmens, visuomenės ir valstybės interesus.

NVIV yra operatyvinės veiklos nusikaltimo tyrimo forma, tačiau kriminalistiniu požiūriu jis atitinka *slaptos taktinės operacijos požymius* [2, p. 35].

Ši operacija visada yra iš anksto planuojama, suderinami visų jos dalyvių veiksmai, t. y. numatomi visi ikiteisminio tyrimo veiksmai arba procesinės prievartos priemonės, jų atlikimo taktiniai ypatumai, išsprendžiami kiti organizaciniai klausimai. Manoma, kad „neįmanoma detaliau aprašyti būsimo elgesio. Ar nevirstų tokiu atveju modelio sankcionavimas „imituojančio nusikaltimo scenarijumi“? Atrodo, Baudžiamojo kodekso straipsnis, kuriuo remiantis numatytas nusikaltimas imituojamas, yra vienintelis pagrindas imituojamo nusikaltimo riboms nustatyti. Manau, kad būtų tikslingiau įtvirtinti įstatyme ne reikalavimą kiekvienu konkrečiu atveju numatyti veiksmų ribas, o numatyti universalius, visais atvejais taikomus griežtus kriterijus, ribojančius šių asmenų veikimo laisvę“ [12, p. 90]. Tačiau norime paprieštarauti: sankcionuojant modelį neįmanoma apibrėžti atliekamų konkrečių veiksmų ribų, turinio, atlikimo mechanizmo, nes tai lemia nuolat kintančios objektyvios ir subjektyvios konkrečios tiriamų nusikaltimų aplinkybės, įtariamų asmenų elgesys. Todėl taikant modelį atliekamų veiksmų turinį, atlikimo mechanizmą, rezultatus lemia ne modelį taikančių pareigūnų nuožiūra arba veiksmai, o įtariamų asmenų, darančių nusikaltimą, konkretus elgesys.

Baudžiamųjų bylų analizė atskleidė kai kurias asmens sulaikymo taktines klaidas, turinčias įtakos tolesniam ikiteisminiam analizuojamų nusikaltimų tyrimui.

Asmens sulaikymas, susijęs su neteisėta narkotinių medžiagų apyvarta, kelia tam tikrų sunkumų, kadangi sulaikomas asmuo, pajutęs pavojų, visada stengiasi atsikratyti narkotikų arba daiktų, kurie patvirtintų jo nusikalstamą veiklą. Pavyzdžiui, sulaikant patalpose narkotinės medžiagos gali būti išpilamos į klozetą, kriauklę, išmetamos per langą, sulaikant atvirose vietovėse – išbarstomos, bandomos praryti. Surašant protokolą arba atliekant kitus veiksmus būtina imtis priemonių, kad sulaikytasis negalėtų prieiti prie paimtų narkotinių medžiagų ir jų sunaikinti.

Planuojant sulaikymo operacijas svarbiausia yra sulaikytųjų asmeninės charakteristikos ir elgesio ypatumai, būsimos sulaikymo vietos požymiai ir teritoriniai ypatumai, palankiausios sulaikymo vietos parinkimas. **Plane turi būti numatyta:** operacijos tikslai (pvz., sulaikyti su įkalčiais, užkardyti narkotinių medžiagų gamybos procesą ir kt.); jos atlikimo laikas ir vieta; operacijos dalyvių skaičius ir jų funkcijos [5]; operacijos metu taikomi metodai ir priemonės, jų eiliškumas, jeigu sulaikytieji bandys pasipriešinti policijos pareigūnams arba nuo jų bėgti; maskavimo priemonės ir drabužiai, specialiosios priemonės ir ginklai, tarnybinių šunų panaudojimo galimybės, vieta, į kurią bus pristatyti sulaikytieji asmenys, atlikus sulaikymo operaciją kitų ikiteisminio tyrimo veiksmų tvarka.

Visais atvejais sulaikymo taktiniai būdai turi garantuoti, kad nebus sunaikintos narkotinės medžiagos ir kiti objektai, sulaikytasis neturės galimybės susitarti su kitais sulaikytais asmenimis dėl jų elgesio modelio ikiteisminio tyrimo metu.

Taigi rekomenduojama:

- 1) atlikti išsamų ir konkretų operacijos dalyvių instruktažą, supažindinti su sulaikymo planu;
- 2) asmens sulaikymo vietą parinkti atsižvelgiant į tai, ar toje vietoje gausu pašalinių žmonių ir ar vietovė atvira;
- 3) veikti netikėtai, stengtis kuo greičiau blokuoti sulaikytųjų rankas. Siekdami išvengti atsakomybės ir neleisti paimti narkotikų, asmenys gali griebtis įvairių gudrybių, pavyzdžiui, simuliuoti stiprų skausmą arba ligos priepuolį;
- 4) jeigu įmanoma naudoti ne vieną foto- ar videovaizdo fiksavimo priemonę, o kelias (fiksuoti sulaikymo vietą iš skirtingų taškų).

Jeigu sulaikytajam pavyko išmesti kokius nors daiktus, būtina visą tai fiksuoti įvykio vietos tyrimo (apžiūros) protokole, numatytame BPK 179, 205–207 straipsniuose, liudytojų, operacijos dalyvių arba sulaikymo operaciją mačiusių pašalinių asmenų apklausos (LR BPK 183–184 str.) protokoluose.

Sulaikius būtina nedelsiant atlikti asmens kratą, objektų apžiūrą ir tyrimą, o aptiktus narkotikus ar kitus kriminalistiškai svarbius objektus, patvirtinančius asmens dalyvavimą neteisėtoje narkotinių medžiagų apyvartoje, paimiti.

Sulaikius asmenį būtina kruopščiai apžiūrėti aptiktus daiktus ir drabužius siekiant nustatyti:

- slėptuves;
- narkotinių medžiagų pėdsakus;
- medžiagas, daiktus, priemones, kurie galėjo būti panaudoti narkotikams gaminti ir vartoti, taip pat pritaikytus narkotinėms medžiagoms transportuoti arba saugoti.

Protokole turi būti išsamiai aprašyta narkotinė medžiaga (arba kelios): rūšis, konsistencija, pakuotė, jei buvo galimybė jas pasverti, jų svoris gramais arba matuojama talpa mililitrais (litrais), taip pat medžiagos, priemonės ir kiti daiktai, kurie buvo naudoti narkotinėms medžiagoms gaminti, laikyti, vartoti, pervežti arba saugoti.

Sulaikius asmenį neužtenka taikyti būtinas teises ir specialias chemijos, botanikos ar narkologijos žinias. Visa tai susiję su vienu klausimu: ar aptiktos medžiagos, smulkios augalų dalelės yra narkotinės arba psichotropinės medžiagos? Nuo atsakymo į šį klausimą priklauso, ar sulaikytojo asmens veikoje yra nusikaltimo sudėties požymiai ir ar bus pradėdamas ikiteisminis tyrimas. Atsakyti į klausimą dėl medžiagos kilmės gali tik specialistas – technikas arba ekspertas. Tačiau kaip rodo atlikta specialistų apklausa, jie per metus įvykio vietoje, susijusioje su narkotinėmis medžiagomis, vidutiniškai būna iki 10 kartų, nors 2001 m. buvo užregistruota 1039, o 2002 m. – 937 nusikaltimų.

Sulaikius asmenį ir aptikus medžiagas, panašias į narkotines, bei kitus kriminalistinius objektus, turinčius tiesioginį ryšį su narkotikais, visada stengiamasi operatyviai išsiaiškinti, ar aptiktos medžiagos yra narkotinės arba psichotropinės kilmės. Asmens sulaikymo vietoje rekomenduojama atlikti preliminarų medžiagų tyrimą siekiant nustatyti jų grupinę priklausomybę¹. Tačiau mokslininkų siūlymai taikyti eksprestestus ne visada tinkamai ir veiksmingai įgyvendinami. Autorių nuomone, tai lemia šios priežastys:

- ši specialių žinių taikymo forma nesureguliuota teisiniais aktais;
- neaiški eksprestestų įsigijimo ir sertifikavimo tvarka;
- nenustatyti eksprestestų rezultatų fiksavimo būdai ir tvarka.

Eksprestestų panaudojimas yra opi ir diskutuotina tema ne tik Lietuvoje, bet ir kitose užsienio valstybėse [6, p. 160; 11, p. 57–58; 13, p. 17–18; 16, p. 70; 18, p. 48]. Nemaža dalis kriminalistikos mokslininkų skeptiškai vertina šių testų panaudojimą iš karto sulaikius asmenį. Pagrindinės tokio požiūrio priežastys – testų taikymo teisinio reguliavimo ir testų rezultatų patikimumo problema.

Šios preliminarus tyrimo formos taikymo aktualumas ir veiksmingumas mokslinėje literatūroje gvildenamas nuo XX a. šeštojo dešimtmečio, kai užsienio valstybių teisėsaugos įstaigų specialūs kovos su neteisėta narkotinių medžiagų apyvarta padaliniai susidūrė su būtinybe operatyviai nustatyti aptiktų narkotinių medžiagų kilmę ir grupinę priklausomybę. Pirmieji cheminių reagentų rinkiniai buvo lašelinių spalvinių reakcijų pobūdžio ir jų taikymas buvo paprastas. Jie buvo skirti nustatyti opijų, kokainą, heroiną, morfiną [14, p.130].

Šiuo metu preliminariam medžiagų tyrimui yra skirti eksprestestų rinkiniai. Jie skiriasi savo cheminiais reagentais ir taikymo formomis (pvz., lašinamieji, ampuliniai ir aerozoliniai) [13, p. 17–18; 14, p. 129–143; 15, p. 63–64].

Tačiau mokslinio ir praktinio pagrįstumo neužtenka, kad atskleisti nusikaltimų, susijusių su neteisėta narkotinių medžiagų apyvarta, faktai būtų teisėti ir turėtų įrodomąją galią. Šios specialių žinių taikymo formos teisinis reguliavimas yra glaudžiai susijęs su kita anksčiau nurodyta taikymo problema – tai jų įsigijimo ir sertifikavimo tvarka. Narkotinių medžiagų

¹ Tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 205 str. 2 d. sakoma: „daiktai, dokumentai ir kitokie objektai tiriami jų radimo vietoje. Daiktai, dokumentai ar kitokie objektai, kuriems iširti reikia daug laiko arba kuriuos būtina tirti techninėmis priemonėmis, gali būti tiriami laboratorijoje arba kitoje vietoje, kur yra tam reikalingos sąlygos“.

preliminarijos diagnostikos eksperimentai XX a. devintajame dešimtmetyje Lietuvai buvo pristatyti kaip labdara. Jų galiojimo laikas nebuvo žinomas, o juk jis cheminių reagentų yra ribotas ir nuo to priklauso jų cheminis aktyvumas ir galiausiai – rezultatas. Trečia, Lietuvoje jų praktinis taikymas susijęs su asmeniu, kuris juos naudoja, tik lieka neaišku, kokiuose teisiniuose dokumentuose tai atsispindi.

Sulaikius ir atlikus įvairių objektų apžiūrą ir tyrimą, būtina apžiūrėti sulaikymo vietą, siekiant nustatyti įvykio aplinkybes, įsitikinti, ar sulaikytasis neišmetė daiktų ar dokumentų, patvirtinančių jo nusikalstamus veiksmus, susijusius su narkotinėmis medžiagomis.

Sulaikymo vietos apžiūra visada priklauso nuo įvykio aplinkybių ir vietovės ypatumų.

Sulaikant asmenį, įtariamą neteisėta narkotinių medžiagų apyvarta, **rekomenduojama**:

- stengtis asmenį sulaikyti su įkalčiais: *gamintoją* – gaminant narkotines medžiagas; *grobėją* – grobiant narkotines medžiagas; *siuntėją* – forminant pašto siuntą arba bagažą; *pervežėją* – perduodant saugoti arba paimant iš daiktų saugojimo kameros bagažą; *platintoją* – perkant arba parduodant narkotines medžiagas; vengti veiksmų, kurie asmeniui suteiktų galimybę išmesti narkotines medžiagas;
- užfiksuoti narkotinių medžiagų aptikimo pas sulaikytąjį vietas;
- apžiūrėti įvykio vietą atkreipiant dėmesį į griovius, šulinius, nuotėkyno dangčius, nes sulaikytasis galėjo nepastebimai išmesti įvairius svarbius nusikaltimo tyrimui objektus (pvz., narkotikus, užrašus, mobiliojo ryšio telefoną, dokumentus ir kt.);
- išnaudoti netikėtumo faktorių, sulaikymo vietą ir laiką parinkti atsižvelgiant į sulaikomų asmenų asmenines charakteristikas, jų santykius su kitais organizuotų grupių nariais, narkotinių medžiagų laikymo vietas;
- asmens sulaikymo faktą būtina slėpti nuo kitų šios neteisėtos veiklos bendrininkų.

Išvados

1. Išanalizavę asmens laikino sulaikymo praktiką galime konstatuoti, kad egzistuoja laikino sulaikymo taktikos ir proceso fiksavimo įvairovė. Šios svarbios, piliečio laisvę apribojančios prievartos priemonės (veiksmo) praktika Lietuvoje gana nevienoda. Todėl šiuolaikinė asmens laikino sulaikymo protokolo forma ir turinys **netenkina** nei kriminalistikos, nei baudžiamojo proceso, nei žmogaus teisių apsaugos specialistų.

2. Kriminalistiniu požiūriu asmens laikinas sulaikymas turi likti ne tik svarbia proceso prievartos priemone, bet ir ikiteisminio tyrimo veiksmu, kurio metu, atsižvelgiant į tyrimo aplinkybes, taikomi kriminalistiniai taktiniai būdai **įrodomajai informacijai apie sulaikymo aplinkybes, sulaikomo asmens elgesį (veiksmus, gestus ir kt.), žodžius ir teiginius, tyrėjo veiksmus, būsimus daiktinius įrodymus, nusikaltimo pėdsakus ir kt.**, gauti ir užfiksuoti.

3. Laikinas sulaikymas glaudžiai susijęs su kitais ikiteisminio tyrimo veiksmais ir procesinėmis prievartos priemonėmis (objektų apžiūra ir tyrimu, asmens krata), kuriuos atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai taikydami taktines kombinacijas ir imituodami nusikalstamus veiksmus.

4. Mūsų pateiktos kriminalistinės asmenų sulaikymo rekomendacijos tiesiogiai susijusios **su ikiteisminio tyrimo situacijomis, kurios visada pasižymi dinamiškumu, minimaliu informacijos apie daromą arba padarytą nusikalstamą veiką kiekiu, o tai lemia** asmens sulaikymo teisėtumą ir veiksmingumą.

LITERATŪRA

1. Apie asmens laikino sulaikymo procesines ir kriminalistines sąsajas išsamiau žr.: **Burda R.** Asmens sulaikymo teisiniai ir kriminalistiniai aspektai (1) // Jurisprudencija. LTU, 2001. T. 23 (15).
2. **Burda R.** Kriminalistikos taktika. – Vilnius, 2001.
3. **Godá G.** Agento provokatoriaus veikla ir žmogaus teisė į sąžiningą procesą // Teisė. 2000. Nr. 37.
4. <http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/asm/asm20020101.xls>
5. Kauno r. Draseikių k. sodo bendrijoje, namo rūsyje buvo įrengta metamfetamino laboratorija. Siekiant sulaikyti joje buvusius asmenis (jų buvo 8), greitojo reagavimo rinktinės „Aras“ pareigūnai šturmano pastatą. Sulaikius asmenis buvo aptikta ir paimta 4042 g metamfetamino ir kiti reikšmingi kriminalistiniai objektai, patvirtinantys psichotropinių medžiagų gamybos ir laikymo nusikalstamus faktus. Žr.: **Baudžiamoji** byla Nr. 10–9–013–01.
6. **Latauskienė E.** Nusikaltimų, susijusių su neteisėta narkotinių medžiagų apyvarta, pradinio tyrimo problematika // Jurisprudencija. LTU, 2001. T. 22 (14).
7. Lietuva ne vienintelė valstybė, kurioje tokia nusikaltimų atskleidimo forma yra paplitusi. Išsamiau apie analogiškus veiksmus žr.: **Chatterton M.** Performance Indicators for Local Anti-Drugs Strategies: a preliminary analysis. Crime Detection and prevention series. Home office. – London, 1995. P. 54–55; **Kleiman Mark A. R.** Street-Level Drug Enforcement: Examining the Issues. National Institute of Justice. – W., 1988. P. 4; **Lamich S.** Kovos su organizuotu nusikalstamumu teisinės priemonės Vokietijoje // Jurisprudencija. LTA, 1999. T. 13(5). P. 51–52; **Laskowska K.** Nielegalny handel narkotykami w Polsce. – Bialystok, 1999. S. 147; **Swanson Ch. R., Chamelin N. C., Territo L.** Criminal investigation. Sixth edition. – United States, 1996. P. 727; **Князев В. В.** Правовые и организационные проблемы борьбы с незаконным оборотом наркотиков за рубежом. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Москва, 1998.
8. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198–1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 2000. Nr. 39–1105.
9. **Lietuvos Respublikos** kriminalinės policijos biuro Organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnybos Narkotikų kontrolės valdybos duomenys. – Vilnius, 2000–2003.
10. Nusikalstamą veiką imituojantis modelis – sankcionuoti veiksmai, formaliai turintys nusikaltimo ar kitokio teisės pažeidimo požymių, atliekami siekiant apginti nuo nusikalstamo kėsिनimosi įstatymų saugomas asmens teises ir laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą. Žr.: **Lietuvos Respublikos** operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 65–2633, 3 str. 19 d.
11. **Opas** tullimiehille huumaavien ja psyhotrooppisten ainciden salahuljetuk sen torjuntaan (Metodinė priemonė, skirta muitinės tarnybos pareigūnams, tiriantiems narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrabandą. Suomijos muitinės tarnyba). – Suomen tullilaitos, 1997.
12. **Pakštaitis L.** Nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelio taikymas tiriant kyšininkavimo nusikaltimus // Jurisprudencija. LTU, 2001. T. 23(15).
13. **Rizikos** faktorių įvertinimas atliekant muito kontrolę (pagal United Nations International Drug control mokymo medžiagą). – Vilnius, 1997.
14. **Крумбах К., Семкин Е. П., Буров О. Н.** Экспресс-диагностика наркотических и приравненных к ним сильнодействующих средств // Проблемы совершенствования криминалистической техники. 1980. № 54.
15. **Лазарева Л. В.** Использование специальных познаний при раскрытии и расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом синтетических наркотических средств // Вестник криминалистики. – Москва, 2000. Выпуск 1.
16. **Одерий А. В.** Особенности возбуждения уголовных дел о незаконном обращении наркотических средств // Проблемы национальной политики России за наркотиками и международное сотрудничество. Материалы международного научно-практического семинара 24–26 февраля 1998 в Белгороде. – Белгород, 1998.
17. **Соловьев А. В.** Расследование преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств. Учебное пособие. – Саратов, 1998.
18. **Шаталов А. С.** Тактика отдельных следственных действий на первоначальном и последующем этапах при расследовании преступлений, связанных с наркотиками // Следователь. 1998. № 3.

Legal and Criminalistic Aspects of Person Detention Tactics (2)

*Assoc. Prof. Dr. Ryšardas Burda
Assistant Eglė Latauskienė
Lecturer Snieguolė Matulienė*

Law University of Lithuania

Keywords: *detention of persons, criminal procedure, a suspect, crime investigators, drugs test, tactics of criminal law, narcotic drugs and psychotropic substances, murder, the model imitating criminal action, report, situation of investigation, tactics of operations.*

SUMMARY

This research is the extension of before published article that considered the same problems. The authors of the article analysed following theoretical questions: has the considered operation tactical sense; is the person detention the compulsion action or not? Authors of the article as the empirical material for research used the reports of detention time. Authors made the conclusion, that reports of detention time are criticized not only by forensic science specialists, but either by penal procedure and human rights specialists.

The 40 reports of detention and 250 criminal cases on illegal circulation of drugs were analysed in the article.

Authors could see from the empirical material that the person detention was carried out mostly in after afternoon. The two third parts of detained persons had not constant residence place, from them men mostly had not any job. Another conclusion was made, that the circumstances of detention, traces, explanation of suspects and other important data were not fixed in the report.

Suspect's opportunity to counteract investigation was the reason for detention in 18 cases. But there were no real information that could confirm such opportunity. The inspectors for report about detention usually used phone. There were cases in which suspect asked not to report about detention, but inspectors did not mention that claim.

According material analysis the explanations of suspects were different. Authors have to notice that empiric material of suspects' explanations was too small for analysis purposes. Only in 9 detention reports the suspects' explanations were concluded. Only in 2 cases judge has made the decision to arrest suspect. Such registration does not allow receiving proofs on real conditions.

The detention tactics features connecting murder and drug cases are considered in other sections of the article.

The important tactical aspect of time detention is the developed tactical situation in murder, heavy physical injury or other violent crime investigation. Some of the secret means of investigation are regulated in the new Penal Procedure Code. New tactical recommendations, which allow using more effectively actions of simulating criminal activity, are necessary in new situation. It is important not only in investigation of drug crime. These problems are considered in the article.

We could made such conclusions:

- 1. Practice of person detention is different in various Lithuanian regions;*
- 2. Tactics of person detention is very important for arguing purposes;*
- 3. Person detention has practical sense and has connections with other penal procedure actions;*
- 4. Tactics of person detention is directly connected with situations of investigation.*